

ΟΙ ΜΕΣΟΓΕΙΤΕΣ ΣΤΟ 1821. ΝΕΟΤΕΡΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ.

Η παρουσία των Μεσογειτών στον απελευθερωτικό αγώνα του 1821 εξακολουθεί να είναι ακόμη και σήμερα ευρύς χώρος για έρευνα και μελέτη. Οι απλοί, ασήμαντοι ίσως, αγωνιστές πρόγονοί μας, μένουν άγνωστοι και λησμονημένοι σαν να μην υπήρξαν. Είναι χρέος μας στο μέτρο του επι-κτού να τους αναζητήσουμε, να τους μάθουμε και να τους τιμήσουμε.

Σε σχέση με άλλες περιοχές του Ελληνικού χώρου, η Αττική και ειδικότερα η Μεσογαία, δεν έχουν να προβάλλουν τις ηγετικές-ηρωικές φυσιο-γνωμίες, σαν αυτές που πέρασαν ευρύτερα στο χώρο του μύθου. Υπήρξαν όμως και 'δω αγωνιστές, που πολέμησαν με ηρωισμό, έχοντας μπροστά τους το ίδιο όραμα, της ελευθερίας, έτοιμοι να πληρώσουν το ίδιο τίμημα, τη ζωή τους.

Η Μεσογαία στη διάρκεια της τουρκοκρατίας ήταν μια φτωχή περι-φέρεια, που διοικητικά αποτελούσε «ναχιέ»¹ υπαγόμενο στον «καζά» των Αθηνών². Από στρατιωτικής πλευράς, σαν περιφέρεια δεν παρουσίαζε ειδικό ενδιαφέρον. Ήταν απομονωμένη, κοντά στη γειτονική Εύβοια, όπου έδρευαν ισχυρές τουρκικές δυνάμεις. Αρματολίκια ποτέ δεν είχαν δημιουργηθεί, και σχεδόν πάντα, οι κινήσεις της περιφέρειας βρισκονταν κάτω από τον έλεγχο της Αθήνας. Ναυτική παράδοση δεν υπήρξε, και οι μεγάλες πα-ραλίες με τα φυσικά λιμάνια έμειναν για τους Μεσογείτες χωρίς να τους συγκινούν. Οι αρβανίτες κάτοικοι της Μεσογαίας ήσαν αγρότες, άνθρωποι τραχείς, δουλευτές, τίμιοι, δύσπιστοι σε ότι καινούριο.

Η λαχτάρα για να πετάξουν τον τούρκικο ζυγό σιγόκαιγε μέσα τους. Η απάντηση στο προσκλητήριο του Γένους ξεπήδησε αυθόρμητα. Η φωνή της Ρωμιοσύνης τους άγγιξε ως τα μύχια. Οι αρβανίτες της Μεσογαίας ένιωθαν ρωμιοί. Έσπευσαν χωρίς καθυστέρηση, μαζί με τους υπόλοιπους της Αττικής να διώξουν τον Τούρκο.

Πηγές

Η εργασία αυτή αποτελεί πρόδρομη ανακοίνωση μιας συστηματικό-τερης μελέτης για τους Μεσογείτες αγωνιστές του '21, βασίζεται δε στο μέ-χρι τώρα δημοσιευμένο υλικό και σε έρευνα που έγινε στη διάρκεια των ετών 1980-83.

Η έρευνα έγινε κυρίως:

1. στο Τμήμα Χειρογράφων και Ομοιοτύπων της Εθνικής Βιβλιοθήκης της Ελλάδος³ και
2. στα Γενικά Αρχεία του Κράτους.

Κατά δεύτερο λόγο, έρευνα επίσης έγινε:

- στο Αρχείο της Ιστορικής και Εθνολογικής Εταιρείας⁴, καθώς και
- στο Αρχείο του Υπουργείου Εξωτερικών⁵.

Τα στοιχεία που αντλήθηκαν από το Αρχείο των Συμβολαιογράφων Αθηνών⁶ ήταν πολύτιμα, για το 1835 βέβαια και μετά, προκειμένου να συντεθεί η προσωπογραφία των αγωνιστών.

Ελάχιστα έγγραφα, άγνωστα μέχρι τώρα, βρέθηκαν διάσπαρτα σε ιδιωτικά αρχεία απογόνων αγωνιστών.

Η προφορική παράδοση ακόμη, αν και αχνά, εξακολουθεί να φέρνει μέχρι τις μέρες μας διηγήσεις σχετικές με τα γεγονότα του '21.

Ως προς την αξιολόγηση τέλος, των ευρημάτων της έρευνας, σημειώνονται τα παρακάτω:

1. Από τα έγγραφα της επαναστατικής περιόδου αντλούνται οι πλέον αξιόπιστες πληροφορίες.

2. Τα μετεπαναστατικά έγγραφα, κυρίως δε τα πιστοποιητικά, που έδιναν οι οπλαρχηγοί στους διάφορους αγωνιστές, δεν είναι απόλυτα αξιόπιστα. Οι χαρακτηρισμοί τις περισσότερες φορές είναι τυποποιημένοι, ενώ άλλες φορές είναι εμφανώς υπερβολικοί. Οι τελικές κρίσεις των αγωνιστών, που έγιναν από τις διάφορες επιτροπές⁷ προκειμένου να δοθούν ανάλογες συντάξεις, ήσαν σε σημαντικό ποσοστό διαβλητές⁸. Παρόλα αυτά, πρόσωπα, γεγονότα και μαρτυρίες, που αναφέρονται, δεν μπορούν να αμφισβητηθούν.

3. Η αξιοπιστία της προφορικής παράδοσης τέθηκε σε αμφισβήτηση. Έγιναν οι πληροφορίες αποδεκτές μόνο στην περίπτωση που επιβεβαιώνονταν από γραπτές μαρτυρίες.

Τα γεγονότα

Όταν το βράδυ της 25ης Μαρτίου 1821 έγιναν γνωστά στην Αθήνα τα γεγονότα, που είχαν ήδη συμβεί στην Πελοπόννησο, οι πρόκριτοι της Αθήνας έγραψαν σε όλα τα γύρω χωριά και ήρθαν από δύο γέροντες. «Τους έσυμβουλέψαμε νά είναι έτοιμοι όλοι εις τά όπλα καί νά μαζευτούν εις τό Μενίδι. καί όταν ήμεϊς τούς έμηνύσωμε έτότε νά κινηθούν» αφηγείται ο πρόκριτος Άγγελος Γέροντας στα απομνημονεύματά του⁹.

Την 1η Απριλίου, ο Μελέτης Βασιλείου από τη Χασιά, μνημένος φιλικώς¹⁰. «σηκώνει τούς Χασιώτες εις τά όρματα...»¹¹. Πρόκειται για την πρώτη ανταρσία που γίνεται στο χώρο της Αττικής. Λίγες μέρες μετά, ξε-

σηκώνονται και οι Μεσογείτες. Πληροφορίες για την ατμόσφαιρα που επικρατούσε στην επαρχία της Αττικής και στα Μεσόγεια, μας δίνουν 3 ανέκδοτα έγγραφα¹². Οι Τούρκοι έχουν συλλάβει από τις 10 Απριλίου 12 όμηρους, τους πρόκριτους της Αθήνας και άλλα σημαίνοντα πρόσωπα. Στις 15 Απριλίου, απ' την Ακρόπολη, όπου κρατούνται, γράφουν οι προεστοί και ο σακελλάριος Φιλάρετος¹³, επίσης συγκρατούμενος, προς τον άγιον οικονόμο¹⁴: «ὁ ἀναγνώστης ἀπὸ χαλάνδρι ἐσικόθη καὶ ἐπῆγε εἰς τὰ μεσόγια νὰ σηκώσῃ ὅλους εἰς τὸ ποδάρη καὶ πρέπει νὰ σικοθῆς νὰ υπάγεις εἰς ὅλλα τὰ χωρία νὰ τοὺς ἱσιχάσῃς... νὰ μὴν δώσουν πίστη εἰς αὐτόν τόν πλάνον... κάμε τὸ συμφερότερον ὡς φρόνιμος καὶ νὰ μὴν ἀφήνῃς καιρόν ὅτι ἡμεθα χαϊμένοι...»¹⁵. Πάλι γράφει: «...νὰ υπάγεις εἰς τὰ χωρία ὅλλα μεσογίων καὶ καταδέματος καὶ δερβανοχωρίων νὰ τοὺς εἰπῆς ἐκ μέρους τοῦ δεσπότη νὰ ἱσιχάσουν... εἴμαστε ὅλοι τοῦρκοι καὶ ρομέοι καὶ πιστοὶ τῆς βασιλείας ραγιάδες...»¹⁶. Πάλι αλλοῦ γράφει: «...ἐδῶ ἔγινε κοινὴ συνέλευσις παρὰ τοῦ ἐνδοξοτάτου ἐφέντη μας καὶ τῶν ἐνδοξοτάτων ἀγάδων καὶ τῶν προεστῶν μας... νὰ ἀνοίξῃς τὸ μαγαζὶ καὶ ὅσον στάρι... ἔχεις νὰ τὸ δώσῃς... νὰ εὐγάλης ἕνα ἄνθρωπον νὰ υπάγῃ εἰς τὰ μεσόγια μέ γράμμα σας νὰ ἱσιχάσουν... πρέπει νὰ παύσουν αὐτὸ τὸ κίνημα θέλει νὰ τοὺς δώσῃ μεγάλην ζημίαν...»¹⁷. Στις 19 Απριλίου, ο σακελλάριος Φιλάρετος ξαναγράφει: «...καὶ τρίτη κοινὴ συνέλευσις ἔγινε καὶ κοινὴ ἀπόφασις ὅτι... νὰ συνάξεται τοὺς περιβολαρέους, τοὺς ζευγήτας καὶ τὰ ὅλλα συναφῇ νὰ μαζοχθοῦν νὰ κοιτάξουν τὴν δουλιάν τους καθένας χωρὶς κανέναν φόβον... ὅτι ἀπὸ κανέναν δέν ἔχει καμίαν πείραξιν. διότι εἶναι κοντὰ τὸ θέρος... καὶ ὁ κόσμος εἶναι χωρὶς φωμί καὶ εἶναι χρεῖα νὰ συναχθῇ τὸ φωμί...»¹⁸.

Από τα παραπάνω έγγραφα μπορούμε να συμπεράνουμε, ὅσον αφορά τις κινητοποιήσεις στα Μεσόγεια, ὅτι πράγματι και ἐδῶ επικρατοῦσε τὸ γενικὸ επαναστατικὸ πνεῦμα, που ἦταν διάχυτο σ' ὅλη την Αττική. Δεν γνωρίζουμε ποιος ἦταν ὁ «ἀναγνώστης ἀπὸ χαλάνδρι»¹⁹, ἴσως να ἦταν ὁ «σύνδεσμος» που ἔφερε τα διάφορα μηνύματα. Τὸ ἔδαφος πάντως πρέπει να ἦταν ἤδη ετοιμασμένο. Ἀν λάβουμε ὑπόψη ὅτι στις 25 Απριλίου ὅλοι οἱ επαναστάτες, με τοὺς Μεσογείτες μαζί, ξεκινοῦν ἀπὸ τὸ Μενίδι, ὅπου ἦσαν συγκεντρωμένοι, να ἐπιτεθοῦν στους κλεισμένους στα τεῖχη της Αθήνας Τούρκους, τότε, εὐκολα φαίνεται ὅτι στο δεκαήμερο 10-20 Απριλίου οἱ κινητοποιήσεις στα χωριά των ξεσηκωμένων μεσογειτῶν βρισκόνταν πρᾶγματι στο κατακόρυφο.

Τὸ πνεῦμα με τὸ οποίο γράφτηκαν τὰ ἐγγράφα, που προαναφέρθηκαν, δεν μπορεῖ εὐκολα να ἀποκρυπτογραφηθεῖ. Πιθανές μπορεῖ να θεωρηθοῦν πέντε ἐκδοχές. Πρώτη, ἡ πιο πιθανή και πιο λογικὴ εἶναι ὅτι, τὰ ἐγγράφα αὐτά, ἐπειδὴ λογοκρίνονταν, δεν μπορούσε να εἶχαν διαφορετικὸ περιεχόμενο. Αὐτὴ ἦταν ἡ συμφερότερη κίνηση προκειμένου να πείσουν οἱ πρόκριτοι ὅτι καταβάλλονταν και ἀπὸ ἐλληνικῆς πλευρᾶς προσπάθειες για να ἀποφευχθεῖ ὁ ξεσηκωμός²⁰. Δεύτερη, ὅτι τὰ ἐγγράφα ἐξαναγκάστηκαν

βίαια οι όμηροι να τα γράψουν. Τρίτη, ότι το νόημα του κειμένου ήταν συνθηματικό. Τέταρτη, ότι διαφωνούσαν οι πρόκριτοι μόνο ως προς την ημερομηνία του ξεσηκωμού²¹. Πέμπτη, ότι λιποφύχισαν πραγματικά οι όμηροι και παρότρυναν τους ραγιάδες να μην επαναστατήσουν. Από άλλα παράλληλα για τις ημέρες αυτές κείμενα²², και έχοντας υπόψη το γεγονός ότι, μεταξύ των ομήρων βρίσκονταν μυημένοι φιλικοί²³, το ενδεχόμενο οι πρόκριτοι αληθινά να προσπαθούσαν να καταστήλουν την επανάσταση, φαίνεται όχι πιθανό. Το περιεχόμενο έπρεπε να ήταν τέτοιο για να εξευμενιστεί η οργή των Τούρκων. Εξάλλου οι όμηροι οικειοθελώς συνελήφθησαν για να αποφευχθεί η αποφασισμένη σφαγή των Ελλήνων της Αθήνας από τους Τούρκους εγγυούμενοι «...πώς οι Ρωμαίοι όπλα δέν σηκώνουν...»²⁴.

Οι Μεσογείτες λοιπόν, παρουσιάζονται σαν ξεχωριστό σώμα με ηγέτη τον λιοπεσώτη Γιάννη Ντάβαρη²⁵. Ο Γιάννης Ντάβαρης ηλικίας τότε 45-50 ετών, από τις ηγετικές φυσιογνωμίες των Μεσογείων, σύμφωνα με αμάρτυρη πληροφωρία μυημένου φιλικός²⁶, φέρεται ως επικεφαλής των Μεσογειτών στο ξεκίνημα του ξεσηκωμού. Δεν γνωρίζουμε πόσοι ήσαν υπό τις διαταγές του. Σύμφωνα με το σχέδιο ενώνονται με τους υπόλοιπους στο Μενίδι και ξημερώνοντας 25 Απριλίου οι επαναστάτες φθάνουν στην Αθήνα. Οι Τούρκοι πανικόβλητοι κλείνονται στην Ακρόπολη.

Η 1η πολιορκία διαρκεί μέχρι τις αρχές Ιουλίου. Υπό την απειλή του Ομέρ Βρυώνη, που έρχεται να ενισχύσει τους έγκλειστους στο κάστρο Τούρκους, οι Έλληνες εγκαταλείπουν την προσπάθεια και η Αττική κενώνεται. Σε πιστοποιητικό που χορηγούν Μεσογείτες απ' το Πόρτο Ράφτη²⁷ σε Ποριώτη καπετάνιο²⁸ γράφουν: «...καθόν καιρόν ο Μερβεριόνης μέ τά στρατεύματά του ώρμησαν έναντίον μας... έσωσεν [ο καπετάνιος] ήμās από τό κίνδυνον περιπλέον από πέντε χιλιάδας φυχάς ανθρώπων αντίκρυ είς τό νησί...»²⁹. Το νησί που πήγαν δεν ορίζεται· ίσως είναι τα κοντινά Άνδρος ή Κέα, ίσως εκείνα του Σαρωνικού³⁰.

Διόμισι μήνες αργότερα, ο Ομέρ Βρυώνης αποχωρεί και οι πρόσφυγες ξαναγυρίζουν³¹. Η πολιορκία μπαίνει στη 2η φάση. Τελικά οι Έλληνες πετυχαίνουν. Στις 9 Ιουνίου 1822, υπογράφεται η συνθήκη παράδοσης του κάστρου³².

Ο Γιάννης Ντάβαρης στη διάρκεια της πολιορκίας έχει ρόλο κεντρικό³³. Τα χωριά των Μεσογείων συνεισφέρουν «είς πράγμα καί μετρητά»³⁴. Οι Μεσογείτες, συμμετέχουν ενεργά σ' όλα τα πολεμικά γεγονότα. Συμμετέχουν στον αγώνα κατάληψης των Αθηνών. Τον Ιούλιο του '22, με του Δράμαλη την απειλή³⁵, τον Οκτώβριο, στη Βοιωτία, με τον Κιοσέ Μεχμέτ³⁶, αργότερα, τον Ιούλιο του '24, με τον Ομέρ πασά της Εύβοιας, στον Μαραθώνα³⁷, πολλοί κατατάσσονται στον Τακτικό και τον Μάρτιο του '26 συμμετέχουν στην εκστρατεία στην Κάρυστο³⁸. Υπάκουοι στα καλέσματα ακολουθούν.

Στην Αθήνα, τώρα, φρούραρχος είναι ο Γιάννης Γκούρας. Η συμπεριφορά του είναι έντονα σκληρή. Ειδικά για τον ξάδερφό του Μαμούρη, που περιπολούσε και φρόντιζε για την τάξη στα χωριά, γράφει ο Μακρυγιάννης: «...έτσι τζάκιζε κι ο Μαμούρης τούς χωργιάτες όσιν δέν ήταν φίλοι του... Στά Μισόγεια, στήν Κερατιά, ένοῦ δημογέροντα, Ἀναγνώστη Νυδραῖον τόν λένε πόσες τζικουργίες τ' ὅδωσε κι ἄν εἶδε ὑγείαν εἰς τό ἐξῆς ὁ ἀγαθός ἄνθρωπος...»³⁹. Το ίδιο περιστατικό αναφέρει και ο Σουρμελής για τον Αναγνώστη Ανδρέου κάτοικο Κερατέας⁴⁰. Προφανώς, θα πρόκειται για το ίδιο πρόσωπο. Πρέπει να πρόκειται για τον Αναγνώστη Ὑδραῖο, που για χρόνια μετά συνεχίζει να είναι πρόκριτος στην Κερατέα⁴¹. Ίσως μάλιστα, να είναι ο ίδιος με τον Αναγνώστη Γεωργίου, που στα επαναστατικά χρόνια υπογράφει «ἐπίτροπος Μεσογείων»⁴², αφού ξέρουμε ότι το πλήρες όνομα του πρόκριτου είναι «Ἀναγνώστης Γεωργίου Ὑδραῖος»⁴³.

Τον Απρίλιο του '26, μετά το Μεσολόγγι, στόχος του Κιουταχί είναι το κάστρο της Αθήνας. Η απειλή του διαγράφεται σοβαρή. Η Αττική βρίσκεται σε προετοιμασία πολεμικής σύγκρουσης. Οι κάτοικοι συνεισφέρουν συνεχώς⁴⁴. Αλλά και ο Γκούρας αναγνωρίζει: «...τά δεινά καί αἱ δυστυχίαι αἱ ὅποιαι ἐσχάτως ἀνεφάνησαν εἰς αὐτόν τόν τόπον ἐξ αἰτίας τῶν πολλῶν στρατευμάτων ὅπου ἐσυνάχθησαν ἐδῶ εἶναι μεγάλαι καί φόνοι καί ἀτιμίαι καί ζημίαι σημαντικάι εἰς τούς κατοίκους δέν ἔλλειψαν»⁴⁵. Γράφουν επίσης οι Δημογέροντες των Μεσογείων προς τη Διοίκηση για μια ομάδα στρατιωτών του Μήτρου Βάγια, που έχει εγκατασταθεί στην περιφέρειά τους: «...ἐπειδή τά χωριά αὐτά δέν εἶναι εἰς κατάστασιν νά ταγίζου καί μάλιστα χωρίς τήν διαταγήν τῆς Σεβαστῆς ἐπιτροπῆς... ἀναφερόμεθα καί παρακαλοῦμεν [τήν ἐπιτροπήν] νά διατάξῃ νά σηκωθῇ ἀπ' ἐκεῖ [ὁ Μήτρος Βάγιας] διότι οἱ κατοικοῦντες εἰς αὐτά τά χωριά θά σκορπίσουν μὴ ὑποφέροντας πλέον»⁴⁶. Δεν αρνήθηκαν να πληρώσουν την «δεκατίαν»⁴⁷, ή να εκτελέσουν τις διαταγές της διοίκησης. Τους εξουθένωνε όμως η αυθαιρεσία, το πλιάτσικο⁴⁸ και η καταπίεση που δέχονταν από τους ίδιους τους συναγωνιστές και αρχηγούς τους. Η βόρεια Αττική δεν άντεξε και «προσκύνησε» τον Τούρκο⁴⁹. Η Μεσογαία βαστούσε. Μέχρι τότε όμως; Είναι φανερό ότι οι προσδοκίες τους διαφεύδονταν επικίνδυνα.

Οι Τούρκοι του Ομέρ Πασά της Εύβοιας περνούν και λεηλατούν την Αττική. Στις 26 Μαΐου φθάνουν στο Καπανδρίτι. Ο Γκούρας βγαίνει να τους εμποδίσει. Έρχονται ενίσχυση ο Βάσος Μαυροβουνιώτης με ολίγους στον Πειραιά και ο Κριεζώτης με 1.200 στην Κερατέα⁵⁰. Στήνουν στρατόπεδο στην Κολομπίθεζα. Ανάμεσά τους και «...ὁ ἀναγνώστης ντάβαρης ἀπό χωρίον λιόπεσι ὡς χαπετάνιος προσταγμένος ἀπό τά μεσόγεια...»⁵¹.

Στις 29 Ιουνίου, η προφυλακή του Κιουταχί φθάνει στο Καπανδρίτι. Την 1η Ιουλίου, οι Τούρκοι εισβάλλουν στα Μεσόγεια, όπου «...εὐρόντες ἀντίστασιν κατὰ τό Λιώπεσι ὡπισθοδρόμησαν...»⁵². Δύο μέρες αρ-

γότερα, ο στρατός του Κιουταχί στρατοπεδεύει στα Πατήσια και αρχίζει τον αποκλεισμό της Αθήνας.

Μέσα στην πόλη αποκλεισμένοι ήταν 1.400 περίπου ένοπλοι και 1.000 γυναικόπαιδα. Φρούραρχος ήταν ο Γκούρας. Κλεισμένος βρίσκεται και ο καπετάν Αναγνώστης Γιάννη Ντάβαρης επικεφαλής ενόπλου Μεσογείτικου σώματος από 36 παλικάρια⁵³. Η θέση, όπου ήταν τοποθετημένοι, είναι σημαντική· φρουρούσαν το βορεινό προπύργιο του συγκροτήματος της Ακρόπολης⁵⁴. για τα κανόνια των Τούρκων στον Άρειο Πάγο ήταν εύκολος στόχος. Ο Μακρυγιάννης μας πληροφορεί: «...οί Νταβαραιίοι [εφύλαγον] από την πρώτην πόρταν του κάστρου έως τό Λιοντάρι»⁵⁵. Για το νεαρό μεσογείτη καπετάνιο, πάλι ο Μακρυγιάννης γράφει: «...κι ό καημένος ό Ντάβαρης ό Αναγνώστης μέ τούς πατριώτες του κι ό γέρο-Λίτζος ήρθαν νά σκωτωθούν μέ τούς χωργιανούς τους κι έντυναν κι έθρεφαν τούς συμπολίτες τους τούς δυστυχισμένους Άθηναίους όπου συναγωνίζονταν έξ αρχής εις τά δεινά της πατρίδος. Καί τότε ως άδελφοί μέραζαν τό έδικόν τους.»⁵⁶.

Ο πατέρας του Αναγνώστη, ο Γιάννης Ντάβαρης⁵⁷, ο οργανωτής της επανάστασης στα Μεσόγεια, ηγείτο άλλης ομάδας, έξω από το κάστρο. Στις 6 Ιουλίου, η Διοικητική Επιτροπή Ανατολικής Ελλάδος, που έδρευε τον καιρό αυτό στην Αίγινα, έγραφε προς τον γηραιό οπλαρχηγό: «...άμα όπου λάβεις την παρούσαν νά πάρης όλους τούς εις τά αυτόθι όπλοφόρους άθηναίους καί άμέσως νά έλθης έδω έπειδή έτοιμάζονται καί άλλοι νά συνεκστρατεύσετε διά τάς άθήνας...»⁵⁸.

Φαίνεται ότι ένοπλοι υπερασπιστές στα Μεσόγεια δεν υπάρχουν. Άνετα τις επόμενες μέρες, μέχρι τις 10 Ιουλίου, οι εχθροί τα λεηλατούν⁵⁹. Στο ημερολόγιο του Καώρη διαβάζουμε: «[6 Ιουλίου]... έπιασαν εις τό χωρίον Χαρβάτον καί εις άλλα τέτοια μικρά χωριά όλόκληραις φαμιλλιαίς... [9 Ιουλίου] έφθασε καί μία νέα αίχμάλωτος Μισογείτισσα φυγούσα από Χαλάντρι... τό ίππικόν του έχθρου περιφέρεται όλοέν καί λαφυραγωγεί εις Μισόγεια.

10 Ιουλίου. Έφάνη εις τά περίξ της πόλεως ίππικόν, τό όποιον δέν έφαίνετο τελείως τρείς όλοκλήρους ήμέρας καί σημείον ότι έπέστρεψαν από την έκστρατείαν εις Μισόγεια»⁶⁰.

Έκαψαν δάση, έκαμαν μεγάλες ζημιές. Έφθασαν μέχρι την Κερατέα⁶¹. Οι κάτοικοι, που είχαν μείνει, σπεύδουν στα παράλια και περνούν απέναντι στα νησιά: «...ήρχοντο εις την θέσιν άγιος Νικόλαος, ως εις καταφύγιον καί ήναπτον πυράς όπως έλθωσιν πλοιάρια εκ Κέας καί άλλαχόθεν προς διάσωσιν αυτών εις τάς νήσους...»⁶². Επί 5 μέρες οι Μεσογείτες, έβλεπαν από μακριά τις φλόγες να υψώνονται πάνω από τα σπίτια τους και τα κτήματά τους⁶³.

Στις 28, φθάνει και στρατοπεδεύει στην Ελευσίνα ο Καραϊσκάκης. Στις 7 Αυγούστου, γίνεται σκληρή μάχη στο Χαϊδάρι.

Η πολιορκία ολοένα γίνεται και πιο στενή.

Στις 1 Δεκεμβρίου του '26 «ό κύριος χατζή Γεώργιος Κρουσταλιώτης στέλλεται έντεϋθεν [από την Αΐγινα] παρά τής Διοικήσεως μέ τούς ανθρώπους του διά τά χωρία τών Μεσογείων...»⁶⁴. Μια άλλη μεσογείτικη ηγετική φυσιογνωμία, ο Χατζή Γιωργάκης από τον Κουρσαλά⁶⁵, το Κορωπί δηλαδή, έρχεται «μέ τούς ανθρώπους του» στα γνώριμα γι' αυτόν εδάφη της Μεσογαίας, με κάποια αποστολή. Δεν γνωρίζουμε ποιά⁶⁶. Πάντως, τον καιρό αυτό ο χώρος βρίσκεται έξω από το πεδίο των πολεμικών επιχειρήσεων.

Ο Γιάννης Ντάβαρης, τον Οκτώβριο του '26, βρίσκεται στο Δαμαλά, τον Ιανουάριο του '27 με το σώμα των αθηναίων, στο στρατόπεδο των Μεγάρων⁶⁷, τέλος Ιανουαρίου δε, φθάνει μαζί με τον Μακρυγιάννη στο Φάληρο. Ο ίδιος ο Μακρυγιάννης σε σημείωμά του, μας πληροφορεί: «ό Γιάννης Ντάβαρης καί ό χριστόδουλος ήταν μαζί μου στό περέα μεξίντα στρατιώτες (Ο). στάθικαν 4 μινες...»⁶⁸.

Στις 27 Ιανουαρίου, ο Κιουταχής κάνει στους πολιορκημένους στο κάστρο πρόταση να παραδοθούν. Γράμματοκομιστή έστειλε ένα χωριάτη από το Μαρκόπουλο, που είχε συλλάβει αιχμάλωτο στη μάχη του Καματερού⁶⁹. Ο Καρώρης γράφει ότι τον στέλνει «...επίτηδες..., διά νά ζωγραφίσει περισσότερον τήν δυστυχίαν..., Ό καλός ούτος χωρικός εύρέθη γεμάτος από χρηστάς είδήσεις... καί άντί νά βλάβη ώφέλησε μάλιστα...»⁷⁰. Οι Τούρκοι συχνά χρησιμοποιούσαν αιχμαλώτους δια δικές τους δουλειές. Στις 6 Ιανουαρίου, πάλι στο ημερολόγιο του Καρώρη, διαβάζουμε: «...έπιασαν καί τρεις εργάτας τής έχθρικης ύπονόμου Μισογείτας· οί δύο ήσαν από τό χωρίον Κουρσαλά καί ό άλλος από Μαρκόπουλον»⁷¹. Οι πιθανότητες να πήγαν οι εργάτες αυτοί με τη θέλησή τους, είναι ελάχιστες. Πρώτα, γιατί τέτοια συμπεριφορά των Μεσογείτων σε καμιά πηγή δεν αναφέρεται και έπειτα, γιατί είναι γνωστό, πως οι Τούρκοι στις εφόδους τους στα Μεσόγεια συνέλαβαν πολλούς αιχμαλώτους⁷².

Στις 23 Φεβρουαρίου, τραυματίζεται από μια κανονιά των Τούρκων «...ό Αναγνώστης Ντάβαρης αρχηγός του μικρού Μισογείτικου σώματος...»⁷³.

Η Διοικητική Επιτροπή και ο Gordon σχεδιάζουν εκστρατεία στα Μεσόγεια⁷⁴. Ο Καρσιόκακης αρχικά συμφωνεί. Στόχος της επιχείρησης θα είναι να προσβληθεί ο Κιουταχής κι απ' τα ως τότε ασφαλή νώτα του. Ο Gordon θα πάει στην Κέα προετοιμάζοντας την εκστρατεία⁷⁵. Καθυστερεί όμως, και ο Καρσιόκακης τελικά έχει διαφορετική γνώμη. Στις 31 Μαρτίου, γράφει στον Gordon: «...προχτές όπου μου τό έπροβάλατε σās είπον ότι είναι καλόν ... άνείσως τήν ιδίαν ώραν έγινε τό κίνημα, ή σημερινή περίστασις όμως δέν μās τό συγχωρεί. τό νά πάμαι διά τά μεσόγεια καί νά πάρωμεν τά πράγματα του λαού, χωρίς νά ώφελείσωμεν τίποτα, έπειδή έδω καθημερινώς καί από τό ένα μέρος καί από τό άλλο σκωτωνώμεθα δεκαπέντε καί είκοσι»⁷⁶. Οι κάτοικοι του Κουρσαλά, τρεις μέρες αργότερα,

γράφουν με απόγνωση προς τον Μακρυγιάννη και τον ηγούμενο της Καισαριανής Ιωσήφ: «...άδελφοί,... έπολεμήσαμε νά κάμωμεν καταπώς έμιλήσαμεν... ήμπορούμεν νά φύγωμεν είκοσι τριάντα φαμελιαίς, οί άλλοι θά νοηθούνε καί ποιός τούς παίρνει τό κρίμα άπάνου; Έμείς είς τόν Άρχηγόν καί είσέ λόγου σου καπετάν Γιάννη χρεμόμαστε...»⁷⁷. Προφανώς πρόκειται για σχέδιο κένωσης των Μεσογείων απ' τον άμαχο πληθυσμό⁷⁸. Οι Κουρσαλιώτες έχουν ενδοιασμούς. Δεν έχουν διάθεση όμως να διαφωνήσουν· νιώθουν ότι δεν είναι αυτοί που αποφασίζουν...

Το ελληνικό στρατόπεδο στον Πειραιά έχει ενισχυθεί από παντού. Το βράδυ 22 προς 23 Απριλίου προγραμματίζεται γενική κατά μέτωπο επίθεση. Λίγο πριν εκπτυχθούν οι ελληνικές δυνάμεις, από κάποια απειθαρχία, ο Καραϊσκάκης τραυματίζεται θανάσιμα. Ενσπείρεται πανικός και νικούμεστε κατά κράτος. Κάθε ελπίδα πλέον για λύση της πολιορκίας έχει χαθεί.

Οι υπερασπιστές του κάστρου, σιγά-σιγά το εγκαταλείπουν. Το μεσογείτικο σώμα με τον Αναγνώστη Γιάννη Ντάβαρη μένει μέχρι τις 16 Μαΐου⁷⁹. Ο οπλαρχηγός μας θα πάει στον Πόρο, όπου ήδη βρίσκεται ο πατέρας του⁸⁰. Πολλοί από τους υπόλοιπους μεσογείτες θα πάνε επίσης στα νησιά του Σαρωνικού.

Στις 24 Μαΐου, μετά από διαπραγματεύσεις υπογράφεται η Συνθήκη Παράδοσης του κάστρου. Οι τελευταίοι υπερασπιστές του, το εγκαταλείπουν και αναχωρούν στα νησιά. Για μια ακόμη φορά η Αττική κενώνεται από τους κατοίκους της.

Σύντομα, ξαναγίνονται σκέψεις για ανακατάληψη των Αθηνών. Τέλη Δεκεμβρίου, αρχές Ιανουαρίου του '28, στήνεται στρατόπεδο στην Ελευσίνα⁸¹. Η κόπωση, η πείνα και η ανέχεια των Ελλήνων δεν επιτρέπουν στο στράτευμα να απειλήσει σοβαρά τους τωρινούς κύριους του κάστρου⁸².

Στις 11 Ιανουαρίου, έρχεται ο Καποδίστριας. Αναπτερώνονται οι ελπίδες. Ο Δημ. Υψηλάντης, χάνει εκκαθαριστικές επιχειρήσεις στη Στερεά. Απ' την αρχή του '29 στόχος του Καποδίστρια είναι η απελευθέρωση και της Αττικής. Δίνονται μάχες στον Άγιο Ιωάννη της Χασιάς και στον Ανηφορίτη. Η Αθήνα όμως εξακολουθεί να ανεφοδιάζεται. Στις 12 Σεπτεμβρίου του '29, δίνεται στη Βοιωτία η τελευταία μάχη του Αγώνα, η μάχη της Πέτρας. Καταλήγει σε νίκη ελληνική. Ούτε τώρα η Αττική απελευθερώνεται. Η Αθήνα εξακολουθεί να φρουρείται από τουρκική φρουρά.

Οι Μεσογείτες, όσοι δεν είχαν φύγει ή όσοι απελπισμένοι είχαν ήδη ξαναχυρίσει σπίτια τους, εξακολουθούσαν να πληρώνουν φόρο υποτέλειας στους Τούρκους⁸³. Ήσαν όμως αρχετοί, που ακόμα βρίσκονταν εκτός Αττικής. Το 1829, σε μια απογραφή του πληθυσμού του Πόρου, συναντάμε πολλούς πάροικους Μεσογείτες⁸⁴.

Στις 3 Φεβρουαρίου 1830, υπογράφεται το Πρωτόκολλο του Λονδίνου, που αναγνωρίζει οριστικά την Ελλάδα ανεξάρτητο κράτος. Οι Τούρ-

κοι, που εξακολούθουσαν να κατοικούν μέσα στα σύνορά του, διατηρούσαν τις ιδιοκτησίες τους. Οι Οθωμανοί της Αττικοβοιωτίας δικαιούνται να πουλήσουν τα κτήματά τους. Ωστόσο, «εις τόν κρατουῖντα τάς Ἀθήνας Σιλικτάρην τήν... παρασκευήν 9 [Μαΐου 1830]... ἤλθεν φερμάνιον τῆς Εὐρύπου, διορίζον τὴν κένωσιν τοῦ φρουρίου τῶν Ἀθηνῶν»⁸⁵. «Ὁλην τὴν νύκτα ἀναχωροῦσαν Τούρκοι ἀπὸ τὰς Ἀθήνας μέ μεγάλην των βίαν... ὁ δὲ Σιλικτάρης... ὅλα τὰ θεριζόμενα τὰ συνάζει ἐντὸς τῆς πόλεως... ἔπεμψεν ἐπίτηδες εἰς τὰ χωρία τῶν Μεσογείων διατάττων τοὺς χωρικοὺς Μεσοῖτες νὰ τοῦ πληρώσουν τὰ ἔξοδα ὅσα ἐξόδευσεν εἰς τὰς ἐκεῖ δύο ἀλικίας»⁸⁶. Αριθμός Τούρκων ὁμως και πάλι παραμένει. Στις 15 Αυγούστου 1830, ο Καποδίστριας γράφει: «Καί τοι πολλά ἀγωνιζομένης τῆς διπλωματίας ἡ Εὐβοία καί ἡ Ἀττική τότε μόνον πιστεύω ὅτι θέλουσι ταχινῶς κενωθῇ, ὅταν ἡ Ἑλληνική Κυβέρνησις δυνηθῇ ν' ἀγοράσῃ τὰ τουρκικὰ κτήματα...»⁸⁷. Προσπαθεῖ νὰ εξασφαλίσῃ πόρους γιὰ τὴν εξαγορά. Εξωτερικὸ δάνειο δεν κατορθώνει νὰ συνάψῃ. Καταφεύγει στους Ἑλληνες κεφαλαιούχους. Λιγοστὲς θὰ εἶναι οἱ φορὲς, που τὰ κτήματα-τσιφλίκια θὰ ἀγοραστοῦν ἀπὸ τοὺς καλλιεργητὲς τους. Οἱ Μεσογείτες ἐπιστρατεύουν τις ελάχιστες οικονομίες· ὅλες οἱ κοινότητες ευτυχῶς κατορθώνουν νὰ ἀγοράσουν κάποιον κοντινὸ τους τσιφλίκι⁸⁸.

Ἡ ἀναρχία στὴν ἐπαρχία εξακολουθεῖ νὰ επικρατεῖ. Οἱ καταχρήσεις τῶν Ἑλλήνων στρατιωτῶν ταλαιπωροῦν τοὺς χωριάτες. Ο Σουρμελής γράφει: «τινὲς ἐφόνευσαν καὶ ἕνα χωρικὸν πάντῃ ἁθῶον, κάτοικον τοῦ χωρίου Κουβαρᾶ καλούμενον Κώνστα Παππᾶ»⁸⁹.

Στις 31 Μαρτίου 1833, ἡμέρα Μεγάλῃ Παρασκευῇ, ἀναχωρεῖ τελικὰ ἡ τουρκικὴ φρουρὰ ἀπὸ τὴν Ἀκρόπολη. Τὴν ἄλλῃ μέρα υψώνεται ἡ Ἑλληνικὴ σημαία. Ὅλοι πᾶνηγυρίζουν. Γιορτάζουν τὸ Πάσχα. Θὰ δειπνήσουν τὸ Πασχάλιο Δείπνο ἐλεύθεροι.

Οἱ Μεσογείτες εἶχαν κάθε λόγο κι αὐτοὶ νὰ πανηγυρίζουν. Τὸ δέντρο τῆς λευτεριάς, που ποτίστηκε καὶ με τὸ αἷμα τους, τελικὰ φύτρωσε. Κάθε σπῖτι εἶχε νὰ κλαίει κάποιον χαμένο. Μανάδες μέναν χωρὶς γιούς. Κόρες θρηνοῦσαν κλεισμένες στα χαρέμια. Γέροι ἐβλεπαν τὸ σπιτικό τους ἀκόμα νὰ μυρίζει κάρβουνο. Τὰ ανοιξιὰτικα λουλούδια μόλις φύτρωναν πάνω ἀπ' τοὺς τάφους τῶν χαμένων. Ἦδη τὸ ὄνομα τοῦ Γιάννη Ντάβαρη εἶχε χαραχτεῖ σὲ κάποιον σταυρὸ σὲ κάποιον κοιμητήρι. Ἡ παράδοση το θέλει σὲ νησί τοῦ Σαρωνικοῦ⁹⁰.

Δεν ἦταν κατόρθωμα ἀνθρώπινο αὐτό, που εἶχε συμβεῖ. Δύναμη θεϊκὴ τοὺς εἶχε χαριτώσει, τοὺς εἶχε ἀγιάσει. Ἀξέστοι καὶ ἀγράμματοι οἱ πρόγονοί μας, καπνισμένοι ἀπὸ τὴ φλόγα τοῦ Ἀγῶνα. Μέθυσαν ἀπ' τὸ κρασί τῆς λεβεντιάς, ἐφάλλαν τὸ τραγούδι τῆς γενναιότητος, χόρεψαν τὸ χορὸ τῶν μαρτύρων. Καὶ στεφανώθηκαν.

Πρόσωπα που άσκησαν καθήκοντα προεστού ή οπλαρχηγού στη διάρκεια της Επανάστασης:

ΚΕΡΑΤΕΑ

1. Αναγνώστης [Γεωργίου] Υδραίος
2. Αναγνώστης Σίνης

αναγνώστης γεωργίου υδραίος

αναγνώστης σίνης

ΚΟΡΩΠΙ

1. Χατζή Γεωργάκης [Μιχάλη Γκίκα]

χατζή γεωργάκης

ΛΙΟΠΕΣΙ

1. Γιάννης Ντάβαρης
2. Αναγνώστης Γιάννη Ντάβαρης
3. Χατζή παπά Αναστάσης

γιάννης ντάβαρης

ΑΝΑΓΝΩΣΤΗΣ ΓΙΑΝΝΗ ΝΤΑΒΑΡΗΣ

ΧΑΤΖΗ ΠΑΠΑ ΑΝΑΣΤΑΣΗΣ

ΜΑΡΚΟΠΟΥΛΟ

1. Αναγνώστης Πίντζιος
2. Αναστάσης Αποστόλη

αναγνώστης πίντζιος

Συμπεράσματα

1. Οι Μεσογείτες συμμετείχαν ενεργά στον ξεσηκωμό του '21 και με συντονισμένες με το κέντρο κινήσεις αθροίστηκαν με τους υπόλοιπους της Αττικής για να διώξουν τον Τούρκο.
2. Ο ηγέτης που συσπείρωσε αρχικά τους επαναστάτες των Μεσογείων ήταν ο Γιάννης Ντάβαρης. Στη συνέχεια αναδείχθηκαν και άλλες ηγετικές φυσιογνωμίες: ο Αναγνώστης Γιάννη Ντάβαρης, ο Χατζή Γεωργάκης, ο Αναγνώστης Πίντζιος, ο Αναγνώστης Σίνης.
3. Εντάσσονταν είτε σαν Μεσογείτικο σώμα είτε μεμονωμένα στους μεγαλύτερους στρατιωτικούς σχηματισμούς, κάτω από τις οδηγίες διαφόρων οπλαρχηγών και έλαβαν μέρος σε μάχες μέσα και έξω απ' την Αττική.
4. Η Μεσογαία δεν αποτέλεσε πεδίο επιχειρησιακών συγκρούσεων. Έγιναν μικρές συμπλοκές και επιδρομές, κυρίως επί Κιουταχί. Χρησιμοποιήθηκαν περισσότερο σαν πέρασμα ενόπλων ή αόπλων πληθυσμών τα λιμάνια της, Πόρτο Ράφτη και Θορικού.
5. Για μεγάλα διαστήματα, σε περιόδους άμεσης απειλής, οι Μεσογείτες εγκατέλειπαν τα χωριά και κατέφευγαν στα κοντινά νησιά.
6. Παρά την κακή μεταχείριση που είχαν σε ορισμένες περιόδους από τους διάφορους έλληνες «απελευθερωτές» φρουρούς του νόμου και της τάξης,

δεν αναφέρεται να «προσκύνησαν» ποτέ τους Τούρκους, λύση που εξωθήθηκαν να προτιμήσουν οι κάτοικοι της Βόρειας Αττικής επί Κιουταχλή.

7. Η Μεσογαία, όπως όλη η Αττικοβοιωτία και η Εύβοια απελευθερώθηκε τελικά με συνθήκη (πρωτόκολλο του Λονδίνου, Φεβρ. 1830). Η οριστική απομάκρυνση της τουρκικής φρουράς από την Ακρόπολη έγινε το 1833 (31 Μαρτίου).

ΚΩΣΤΑΣ ΠΡΙΦΤΗΣ

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Αρχ. Μονής Πετράκης, έγγ. Νο 67, 68, 146, 151, 158, 198. Επίσης, Γενικά Αρχεία του Κράτους (στο εξής ΓΑΚ) Βλαχ. Αθηναϊκά, φ. 194.
2. Ιω. Γιαννόπουλος, Η διοικητική οργάνωσις της Στερεάς Ελλάδος κατά την Τουρκοκρατίαν (1393-1821). Διατριβή επί διδασκαλίας. Εν Αθήναις 1971, σελ. 116-125.
3. Στο εξής Ε.Β.Ε. Την και Κατερίνα Κορδούλη και από τη θέση αυτή ευχαριστώ.
4. Στο εξής Α.Ι.Ε.Ε.
5. Στο εξής Α.Υ.Ε.
6. Τον προϊστάμενο του Αρχείου κο Γεώργιο Κώνστα, ιδιαίτερα ευχαριστώ.
7. Κωνστ. Πίτσιου, Αθήνα 1821. Ιστορική Μελέτη. Αθήνα 1980, σελ. 238. Επίσης Κων. Χρήστου, Αγωνιστές του '21, περιοχής téως δήμου Πλαταιών. Αθήνα 1984, σελ. 78-79.
8. Χαρακτηριστικά σε αίτηση αγωνιστή για αναθεώρηση απόφασης προηγούμενης επιτροπής διαβάζουμε: «...τίς ἤλπιζεν ποτέ, ὅτι ὁ ἀπλοῦς ὀπλίτης τὸν ὁποῖον εἶχον ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν μου τὴν ἐποχὴν ἐκέλευν ἤθελεν αἴφνης βαθμολογηθεῖ ἀξιωματικὸς ἢ ὑπαξιωματικὸς...» βλ. Ε.Β.Ε., Κ.149, φ. Δημητράκης Νικολού ή Ντάβαρης.
9. Δ. Καμπούρογλου, Μνημεία της ιστορίας των Αθηνών, τόμ. Γ', Αθήναι 1892, Παράρτημα, σελ. μγ'-μβ'.
10. G. Finley, History of the Greek Revolution, vol. I, Edinburg 1861. σελ. 195. Επίσης, Σπ. Τρικούπης, Ιστορία της Ελληνικής Επανάστασέως, Εκδ. Β', Αθήναι, Γιοβάνης, τόμ. Α', χ.χ., σελ. 177.
11. ΓΑΚ, Κ.47 Β, φ. 3, αρ. 26.
12. Πρόκειται για έξι ανέκδοτα έγγραφα που βρίσκονται στο Α.Ι.Ε.Ε. με τους αριθμούς 1687, 1688, 1689, 1690, 1691, 1692. Όλα γραμμένα με τον ίδιο γραφικό χαρακτήρα, έχουν τὸν ἴδιο αποστολέα και τὸν ἴδιο παραλήπτη. Χρονολογημένο είναι μόνο ένα (Α.Ι.Ε.Ε. 1692) και άλλο ένα (Α.Ι.Ε.Ε. 1691) που αναφέρει ημεέρα και μήνα. Είναι όμως όλα με ανάλογο περιεχόμενο και θεωρείται προφανές ότι γράφτηκαν όλα στο διάστημα: 12 Απριλίου (σύλληψη των ομήρων)-μέχρι 25 Απριλίου (επανάσταση). Απ' αυτά στα Μεσόγεια συγκεκριμένα αναφέρονται τα τρία (Α.Ι.Ε.Ε. 1687, 1688, 1692).
13. Ο σακελλάριος Φιλάρετος είναι αθηναίος, λόγιος, ιερομόναχος. Βλ. Δ. Σουρμελής, Ιστορία των Αθηνών. Εκδ. Β', Αθήναι χ.χ., σελ. 19. Επίσης, Δ. Καμπούρογλου, Μνημεία..., τόμ. Γ', παρ. σελ. με'.
14. Ο «ἅγιος οἰκονόμος» είναι προφανώς κληρικός με τον οποίον έχουν επαφή οι κρατούμενοι. Από την προσφώνηση «ἅγιε ἐπίτροπε οἰκονόμε τοῦ ἀγίου ἀθηνῶν... κάμε τό χρέος σου ὡς ἐπίτροπος τοῦ δεσπότου...» (Ε.Ι.Ε.Ε. 1688) επίσης από τη φράση «...νά στείλετε νά τοὺς συνάξῃς εἰς τὴν μητρόπολιν...» (Α.Ι.Ε.Ε. 1691) συμπεραίνεται ότι πρέπει να είναι οἰκονόμος στη Μητρόπολη Αθηνών. Αν ληφθεῖ ὑπόψη μάλιστα, η

- απουσία του Μητροπολίτη στη Λειβαδιά, ο «ἅγιος οἰκονόμος», πρέπει να θεωρηθεί κεντρικό πρόσωπο στην εκκλησιαστική ιεραρχία της Αθήνας τις μέρες αυτές.
15. Α.Ι.Ε.Ε. 1692. Γίνεται φανερό ότι ἤδη στις 15 Απριλίου οι Μεσογείτες είναι «στηχωμένοι στο ποδάρη» ὥστε χρειάζεται να τους ζητήσουν οι ὁμηροί να ησυχάσουν.
  16. Α.Ι.Ε.Ε. 1688. Το έγγραφο εἶναι ἀχρονολόγητο. Από το περιεχόμενο και τις ἐκφράσεις φαίνονται ὅτι ο ἔσηκωκός ἔχει γενικευθεῖ. Μπορεῖ να γράφτηκε πριν ἢ μετὰ το προηγούμενο (σημ. 15), δηλαδή τις 15 Απριλίου.
  17. Α.Ι.Ε.Ε. 1687. Ἐγγραφο ἐπίσης ἀχρονολόγητο. Πρέπει να γράφτηκε πριν τις 19 Απριλίου που ἐγινε ἡ 3η συνέλευση (Α.Ι.Ε.Ε. 1691)· ἴσως να γράφτηκε και πριν τις 15 Απριλίου (Α.Ι.Ε.Ε. 1692).
  18. Α.Ι.Ε.Ε. 1691. Εἰδῶ ἀναφέρεται μόνο ἡμέρα και μήνας, ὄχι ἔτος. Φυσικά, εἶναι το 1821.
  19. Α.Ι.Ε.Ε. 1692.
  20. Ἀνάλογα κίνητρα εἶχαν ωθήσει τον Πατριάρχη Γρηγόριο Ε΄ να κρατήσει παρόμοια στάση. Λίγες μέρες πριν (10 Απριλίου) εἶχε ἀπαγχονιστεῖ στην Κων/πολη ἀπὸ τους Τούρκους. Ἀλ. Δεσποτόπουλος, Νέοι διωγμοὶ στην Κωνσταντινούπολη. Ο ἀπαγχονισμός του Πατριάρχου. Ἱστορία του Ἑλληνικοῦ ἔθνους, τόμ. ΙΒ΄, Ἐκδοτικὴ Αθηνῶν, Αθήναι 1975, σελ. 130-135.
  21. Ο Ολλανδὸς Πρόξενος τῆς Αθήνας στο ἡμερολόγιό του γράφει: «...14 Ἀπριλίου... Λένε ὅτι οἱ πρόκριτοι... εἰδοποίησαν τοὺς ἐπαναστάτες νὰ μὴ ζηγῶσουν τὴν πόλη γιατί δὲν εἶναι ἀκόμα καιρός». Κυρ. Σιμόπουλος, Πῶς εἶδαν οἱ ξένοι τὴν Ελλάδα του '21, τόμ. Ι, Αθήνα 1979, σελ. 458-59.
  22. Βλ. το ἡμερολόγιο του Ολλανδοῦ Πρόξενου τῆς Αθήνας. Κυρ. Σιμόπουλος, Πῶς εἶδαν..., τόμ. Ι, σελ. 454-474. Ἐπίσης τα Απομνημονεύματα του Ἀγγελου Γέροντα στο Δ. Καμπούρογλου, Μνημεῖα..., τόμ. Γ΄, παρ., σελ. μδ΄. Ἐπίσης Τα Απομνημονεύματα Κυρίλλου Δέγλερη ἡγουμένου Πεντέλης, στο Δ. Καμπούρογλου, Μνημεῖα..., τόμ. Α΄, σελ. 380.
  23. Για τους τρεῖς πρόκριτους Προκόπιο Βενιζέλο, Ἀγγελο Γέροντα και Παλαιολόγο Βενιζέλο, σχετικά με τὴ μύησή τους, γράφει ο Θεοφανίδης, χωρὶς ὅμως να ἀναφέρει τὴν πηγή ἀπ' ὅπου ἀντλεῖ τὴν πληροφορία· Ἰω. Θεοφανίδης, Ἱστορικὸν Ἀρχεῖον, τόμ. Β΄, παρ. Α΄ τόμου, Αθήναι 1934, σελ. 539. Για τὴ μύηση του Προκοπίου Βενιζέλου ἀναφέρει ἐπίσης ἡ βιογραφία του γραμμένη ἀπὸ τον ἀπόγονό του Ν. Κοδρίκα, βλ. Δ. Καμπούρογλου, Μνημεῖα..., τόμ. Β΄, Αθήναι 1890, σελ. 70-75.
  24. Δ. Καμπούρογλου, Μνημεῖα..., τόμ. Γ΄, παρ. σελ. μδ΄.
  25. Δ. Σουρμελής, Ἱστορία..., σελ. 14. Ἐπίσης, Απομνημονεύματα Κυρίλλου..., στο Δ. Καμπούρογλου, Μνημεῖα..., τόμ. Α΄, σελ. 387. Σχετικά με τον οπλαρχηγό βλ. Γ. Χατζησωτηρίου, Το 1821 οἱ Μεσογείτες και ο Γιάννης Ντάβαρης. Ἀθήνα 1971.
  26. Κ. Διαμάντης, Αθηναϊκὸν Ἀρχεῖον. Ἐν Αθήναις 1971, σελ. 12. Ἐπίσης, Γ. Χατζησωτηρίου, Το 1821..., σελ. 32. Παρόλο που εἶναι λογικὸ ο ἀρχηγὸς των Μεσογειτῶν να ἦταν γνώστης των μυστικῶν τῆς Ἐταιρείας, οἱ φιλικοὶ στην Ἀττικὴ ἦσαν λιγοστοί: «Ἦσαν... αἱ Ἀθῆναι κατὰ μέρος μεμυημένοι τοῦ μυστηρίου περὶ τοῦ πολέμου...» Ἰω. Φιλῆμων, Δοκίμιον ἱστορικὸν περὶ τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως. Αθήναι, τόμ. Γ΄, 1859, σελ. 126. Χαρακτηριστικὸ εἶναι ὅτι, ο ἴδιος ο Φιλῆμων σε συνολικὸ κατάλογο 692 φιλικῶν που δημοσιεύει ἀναφέρει μόνο 2 Αθηναίους. Ἰω. Φιλῆμων, Δοκίμιον..., σελ. 387-416. Ἐπίσης, στο Ἀρχεῖο Σέκερη με 520 φιλικούς κανέναν ἀπὸ τὴν Ἀττικὴ δὲν περιλαμβάνεται. Ι.Α. Μελετόπουλος, Ἡ Φιλικὴ Ἐταιρεία, Ἀρχεῖον Π. Σέκερη. Αθήναι 1967.
  27. Ὑπογράφουν στο πιστοποιητικὸ 3 Μεσογείτες γνωστοὶ Μαρχοπουλιῶτες: ο Παππὰ Γιάννης του Παππὰ Πέτρου, ο Ἀναγνώστης Ἀλαγιάννης, και ο Γιάννης Βασιλῆ. Ἐπίσης ο Σιδέρης Πετράκης, ἀγνωστος στα Μεσόγεια.

28. Ο καπετάνιος από τον Πόρο είναι ο Κωνσταντής Μάνεσης. Γ.Α.Κ., Αριστεία, φ. 303.
29. Βλ. όπου σημ. 29.
30. Αν και πλησιέστερη η Εύβοια αποκλείεται, αφού εκεί έδρευαν τουρκικές δυνάμεις. Για το ότι Μεσογείτες κατέφυγαν στην Κέα τον καιρό αυτό βλ. C.H. Rouqueville, Η ιστορία της Ελληνικής Επανάστασης. Μετ. Θ. Ζαφειρόπουλος, τόμ. Γ', Αθήναι 1890, σελ. 159. Για το ότι κατέφυγαν στα νησιά του Σαρωνικού βλ. Αποφ. Εφ. Αθηνών 28011/1867, σελ. 1097.
31. Από περιηγητή που διασχίζει τέλη Δεκεμβρίου του '21 τα Μεσόγεια και διανυκτερεύει στο Μαρκόπουλο συμπεραίνουμε ότι το χωριό κατοικείται από έντρομους όμως κατοίκους· M. Rayband, *Memoires sur la Grece pour servir a l'Histoire de la Guerre de l'Independance, Accompagne's de Plans Topographiques*, vol. II, Paris, 1824, σελ. 99-101, από Κ. Σιμόπουλος, Πώς..., τόμ. Ι, σελ. 298-299. Επίσης, Γ. Χατζησωτηρίου, Ιστορία της Παιανίας και των Ανατολικά του Υμηττού περιοχών (1205-1973), Αθήνα 1973, σ. 488-489.
32. Α.Ι.Ε.Ε. 1726/3. Το έγγραφο είναι δημοσιευμένο Δ. Καμπούρογλου, Η συνθήκη Αθηναίων και Τούρκων του 1822. Ημερολόγιο της Μεγάλης Ελλάδος, Σιδέρης, Αθήναι 1925, σελ. 76-78. Επίσης, Γ. Χατζησωτηρίου, Το 1821..., σελ. 140-142.
33. Στις 29 Ιαν. 1822 «εκλέγεται» πεντηκόνταρχος ΓΑΚ, Κ.47, Τμ. Β', φ. 9, αρ. 9. Το έγγραφο είναι δημοσιευμένο. Κ. Διαμάντης, Αθηναϊκόν..., σελ. 38. Στη Συνθήκη Παραδόσεως του Κάστρου 9 Ιουνίου, βλ. σημ. 32, μαζί με άλλους 10 καπετάνιους συνοπογράφει. Το ίδιο και λίγες μέρες πριν (6 Ιουνίου), στο υποσχετικό Α.Ι.Ε.Ε. 1726/2. Δημοσιευμένο, Δ. Καμπούρογλου, Η συνθήκη..., σελ. 74-75.
34. Γ. Χατζησωτηρίου, Το 1821..., σελ. 136. Επίσης, Δ. Σιδέρης, Παιανία (Λιόπεσι), Αθήναι 1964, σελ. 119.
35. Σε πιστοποιητικό που χορηγούν οπλαρχηγοί σε αγωνιστή από το Κορωπί αναφέρουν: «Πιστοποιούμεν... ότι ο Σταμάτιος Κακάκης... παρευρέθη... υπό την οδηγίαν του 'Ιωάννου Ντάβαρη, εις τήν έν Πέλοππονήσω καταδιώξιν του Δράμαλη...» Ε.Β.Ε. Κ.67, φ. Κακάκης Σταμάτιος. Επίσης ωλ. Ε.Β.Ε., Κ.62, φ. Θεοχάρης Σταμάτιος.
36. Δ. Σουρμελής, Ιστορία..., σελ. 53.
37. Είναι χαρακτηριστικό ότι τα πιστοποιητικά σχεδόν όλων των μεσογειτών αγωνιστών αναφέρονται σ' αυτή τη μάχη.
38. Επίσης συχνά στα πιστοποιητικά των αγωνιστών γίνεται μνεία για τη συμμετοχή τους στην εκστρατεία αυτή.
39. Ιω. Μακρυγιάννης, Απομνημονεύματα. Επιμ. Γιάννης Βλαχογιάννης, Εκδ. Β', Βαγιονάκης, Τόμ. Α', Αθήναι 1947, σελ. 176-177.
40. Δ. Σουρμελή, Ιστορία..., σελ. 97.
41. Συμβ. 890/1845, Δ. Σούτσος, Συμβ. 71/1847, Δ. Σούτσος, συμβ. 897/1848, Δ. Σούτσος. Πρέπει να πέθανε στο διάστημα 1848-1855, όντας πρόκριτος. Αποφ. Αρείου Πάγου, 40/1856, σελ. 262-263.
42. Αρχεία της Νεωτέρας Ελληνικής Ιστορίας. Επιμ. Ιω. Βλαχογιάννη, Α' Αθηναϊκόν Αρχείον, Τόμ. Α', Εν Αθήναις 1901, σ. 521. Επίσης, Γ. Χατζησωτηρίου, Το 1821..., σελ. 144.
43. Συμβ. 490/1846, Θ. Γρυπάρης. Η υπογραφή του Αναγνώστη Γεωργίου Υδραίου είναι ακριβώς ίδια με εκείνη του Αναγνώστη Υδραίου, π.χ. συμβ. 71/1845, Δ. Σούτσος, και με εκείνη του Αναγνώστη Υδριώτη, π.χ. συμβ. 890/1845, Δ. Σούτσος.
44. «...ή έπαρχία πρό ήμερών άπαντā μέ έράνους καί συνεισφοράς των πολιτών όλα κατ' έκτασιν τά αναπόφευκτα έξοδα του φρουρίου, στρατοπέδου καί έπαρχίας· οί ίδιοι οί πολίται κατέβαλον πρό όλίγων ήμερών καί άλλας 20.000: περίπου γρόσια εις τής έπιτροπής τάς ανάγκας...» Γ.Α.Κ., Διοικ. Επιτρ. φ. 178. Επίσης «...ή έπαρχία μας εί-

- χε καταβάλει πολλαπλάσιον τόν ἔρανον τῶν γρ. 40.000 καί μέ χρηματικές συνεισφο-
ράς καί μέ τό διπλοδέκατον τῶν γεννημάτων καί μέ τόσα ἄλλα εἶδη ἐράνων, οἱ ὁ-
ποῖοι εἶθελε συμποσοῦνται εἰς τριπλάσιον καί τετραπλάσιον ἀριθμόν τοῦ προσδιορι-
σμένου ἐκείνου ἐράνου.» Γ.Α.Κ., Αντικ. Επιτρ., φ. 236. Ενδεικτικό της συνεισφοράς
τῶν Μεσογειτῶν στην προσπάθεια εξεύρεσης χρημάτων για την αντιμετώπιση τῶν
αναγκῶν εἶναι το παρακάτω σημείωμα που δόθηκε σε λιποπεσώτη αγωνιστή: «ἀκρό-
πολι τίν 28 Ιουνίου 1826 ἐλίφθισαν δάνια ἀπό τόν ἀντρίκο λιάχι δι αναγκῆς τις πο-
λιορκίας τοῦ φρουρίου ἄθινον γροσια ἑξακοσια τα ὅπια θέλουν του δοθι αὐθις μετα τιν
πολιορκίαν ἀπο τας ἀθηναϊκας προσόδους. Ιω: Γκούρας» Ε.Β.Ε., ΚΙΟ, φ. 963. Αν-
δρικού Δημήτριος.
45. Γ.Α.Κ., Διοικ. Επιτρ., φ. 178. Επιστολή Γκούρα προς την Διοικητική Επιτροπή στις
4 Μαΐου 1826.
  46. Γ.Α.Κ., Επιτρ. Ανατολ. Ελλαδ., φ. 11ε. Δημογέροντες των Μεσογείων υπογράφου-
ν: Αναγνώστης Πίντζιος, Μελέτης Βασιλῆς, Χατζῆς Γιωργάκης, και Αναγνώστης
Σίνης. Ο Μελέτης Βασιλῆς (Βασιλείου) που υπογράφει σαν δημογέροντας Μεσογείων,
παρότι Χασιώτης, πιθανόν να χρησιμοποιεῖται για να έχει μεγαλύτερο κύρος το ἐγ-
γραφο. Εξάλλου τις ἡμέρες αυτές, που ὅλοι ἦσαν συγκεντρωμένοι σε στρατόπεδα στο
κέντρο, υπήρχε φαίνεται ρευστότητα ως προς τόν τόπο καταγωγῆς. Ἐτσι συναντάμε
πάλι τόν Μελέτη Βασιλείου ἀπό τη Χασιά, και τόν Αναγνώστη Πίντζιο ἀπό τόν Μαρ-
κόπουλο Μεσογαίας, να υπογράφουν μαζί με ἄλλους γνωστούς ἀθηναίους, σαν δημο-
γέροντες Ἀθηνῶν. Γ.Α.Κ., Επιτρ. Ανατολ. Ελλαδ., φ. 11ε. Σχετικά με τις ζημιές των
στράτιωτῶν που ἔκαναν στα κτήματα και τα ζῶα των Μεσογειτῶν, ἐπίσης βλ.
Γ.Α.Κ., Επιτρ. Ανατολ. Ελλαδ., φ. 11α.
  47. Κ. Διαμάντης, Ἀρχεῖον..., σελ. 159, 165, 168, 226, 257.
  48. Κ. Διαμάντης, Ἀρχεῖον..., σελ. 319.
  49. Περίπου 1 χρόνο χρόνο ἀργότερα (6 Σεπ. '27) οἱ Χασιώτες και οἱ Μενιδιάτες δικαιο-
λογούνται για τήν ἐνέργειά τους ἀπὸς τόν Δημ. Λέκα: «...ἡμεῖς ἤμεθα ἐκεῖνοι, οἱ
ὅποιοι ὑποφέραμεν τόσα βάσανα ἀπὸ τοὺς Βλάχους, οἱ ὅποιοι μᾶς ἐγύμνωσαν εἰς τόν
καιρόν τοῦ Γκούρα καί εἰς τόν καιρόν τοῦ Βάσου... τό ἔθνος μας ὠργίσθη διὰ τὸ ἐπρο-
σχυνῆσάμεν... τὰ ὅσα ἐγίναν ἕως τώρα ἐγίναν καί ἀπὸ ἐσᾶς καί ἀπὸ ἡμᾶς... τώρα
χωρὶς ἀναβολὴν καιρῶ... νὰ μᾶς ξαναελευθερώσεις καί ἡμεῖς μέ ἐσᾶς εἴμαστε...»
Γ.Α.Κ., Υπ. Πολ., φ. 207.
  50. Γ.Α.Κ., Σουλ. Βλαχ., φ. 57, αρ. 134, ἐπίσης Γ.Α.Κ., Σουλ. Βλαχ. Εκτελ., φ. 20, αρ. 42.
  51. Γ.Α.Κ., Υπ. Πολέμου, φ. 205.
  52. Σπ. Τρικούπης, Ἱστορία..., τόμ. Δ', σελ. 57. Ἐπίσης «...μετὰ συμπλοκὴν τινὰ (1 Ἰου-
λίου) περὶ τὸ Λιόπεσι...» Γεωργ. Κρέμος, Νεωτάτη Γενική Ἱστορία, ως τέταρτος τό-
μος συμπληρωματικὸς τῆς Γενικῆς Ἱστορίας του Α. Πολυζωΐδου. Ἀθήναι 1890, σελ.
907. Ἐπίσης «1 Ἰουλίου. Οἱ ἐχθροὶ ἐπῆγαν εἰς τὰ Μεσόγεια· δέν ἐμάθαμεν τί ἔκα-
μαν». Νικ. Καρῶρης, Ἡμερολόγιον Πολιορκίας Ἀθηνῶν, στα Απομνημονεύματα
Ἀθηναίων Ἀγωνιστῶν, Επιμ. Εμ. Πρωτοφάλης, στη σειρά Απομνημονεύματα
Ἀγωνιστῶν τοῦ '21, χ.χ., σελ. 67.
  53. Γ.Α.Κ., Υπ. Πολ., φ. 213, ὅπου ὑπάρχει ἀναλυτικὴ κατάσταση των στρατιωτῶν που
εἶχε ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν τοῦ ο νεαροῦ μεσογειῆς καπετάνιος και καταγραφή των ἐξό-
δων στο διάστημα τῆς παραμονῆς τους στο κάστρο.
  54. Για τὴν τοπογραφία τοῦ Κάστρου βλ. Κ. Μπίρης, Το κάστρο τῆς Ἀθήνας στην Επανά-
σταση, Νέα Ἑστία 40 (1946), σελ. 1037-1042, 1129-1133.
  55. Ἀρχεῖα τῆς Νεωτέρας Ἑλληνικῆς Ἱστορίας. Ἀρχεῖον Ιω. Μακρυγιάννη. Επιμ. Ιω.
Βλαχογιάννη, τόμ. Α', ἐν Ἀθήναις 1907, σελ. 524. Υπόμνημα τῆς Κ' Εἰκόνας που
ζωγράφισε ο Π. Ζωγράφος καθ' υπαγόρευση τοῦ στρ. Μακρυγιάννη.
  56. Ιω. Μακρυγιάννης, Απομνημονεύματα..., τόμ. Α', σελ. 274.

57. Σχετικά με τη σχέση του Γιάννη Ντάβαρη και Αναγνώστη Γιάννη Ντάβαρη βλ. Κώστα Πρίφτη, Γύρω από το πρόσωπο του Γιάννη Ντάβαρη, Συμβολή 21 (1983), σελ. 13-22.
58. Γ.Α.Κ., Επιτρ. Ανατολ. Ελλάδ., φ. 11δ.
59. Η Μαρία Μιχαήλ-Δέδε τοποθετεί τις ημέρες αυτές τη σφαγή του Θανάση Γκίκια στο πηγάδι του Ξερέα, έξω από το Κορωπί, καθώς η προφορική παράδοση διέσωσε, Μ. Μιχαήλ-Δέδε, Άγνωστοι Μεσογείτες Αγωνιστές του '21, Συμβολή 13 (1981), σελ. 19-21.
60. Νικ. Καρώρης, Ημερολόγιον..., σελ. 75.
61. «...δέν ήκουσε ότι οί Τούρκοι κατέβησαν τότε κάτω τής Κερατέας...». Αποφ. Εφετ. Αθηνών, 28011/1867, σελ. 1116. Κατάθεση στρατιώτη από το σώμα του Μαυροβουνιώτη σε δίκη σχετικά με τα δάση της Λαυραιωτικής. Ανάλογη εικόνα μας δίνει έγγραφο με ημερομηνία 9 Ιουλίου από την Αίγινα: «από πλοίων έλθόν από Άθήνας έπίστηδες ταύτην τήν ώραν πληροφορούμεθα ότι οί τουρκοί έφθασαν εις εκείνα τά μέρη· οί κάτοικοι μέ τās οίκογενείας των κατέφυγον εις τά παράλια, διά νά έμβουν εις τά πλοία καί διασωθούν εις τās διαφόρους νήσους. αλλά κακή τύχη... ή έλλειψις τών αναγκαιούντων αναλόγων πλοίων, τούς έμποδίζουν τήν μετάβασιν καί κινδυνεύουν νά αίχμαλωτισθούν...» Γ.Α.Κ., Συλ. Βλαχ., φ. 57.
63. «...έπί Κιουταχή ήν ό Σιδέρης Γκίνης κάτοικος Κουβαρά εις Αΐγιαν μετ' άλλων συχωρίων του καί έκειθεν έβλεπε εις τās έπίδίκους θέσεις τά δάση τής Λαυραιωτικής πυρκαϊάν επί πέντε ήμέρας...» Αποφ. Εφετ. Αθηνών, 28011/1867, σελ. 1124. «...έπί Κιουταχή παρητηρείτο καί εκ τών νήσων καί εκ τής Έλευσίνος καπνός εκ πυρκαϊών τών δασών τής Άττικής καί παρά διαφόρων τότε έμαθεν ό Κύριλλος Δέγλερης ότι καί εις τās άνωτέρω θέσεις τά δάση τής Λαυραιωτικής έβαλον τότε πύρ οί Τούρκοι πρόσ καταστροφήν τών φωλεών τών Έλλήνων, ως ώνόμαζον εκείνοι τά καταφύγια ταύτα τών Έλλήνων καί πρόσ άνεύρεσιν τών ύπ' αύτών κεκρυμένων πραγμάτων (ζώων)...» ό.π.π., σελ. 1137, επίσης ό.π.π., σελ. 1099.
64. Γ.Α.Κ., Διοικ. Επιτρ., φ. 210.
65. Σε κατάσταση που φαίνεται το κριθάρι και το γρασίδι που έφαγαν τα άλογα της Καβαλαρίας του Τακτικού με ημερομηνία 10 Μαΐου 1826, 2 μόνο μεσογείτες αναφέρονται: ο Γιάννης Ντάβαρης και ο Χατζή Γεωργίου Κρουσαλιώτης. Γ.Α.Κ., Επιτρ. Ανατολ. Ελλάδος, φ. 11ε.
66. Ίσως να στέλλεται προπομπός της μελετώμενης, από τη Διοίκηση και τον Gordon, εκστρατείας στα Μεσόγεια, βλ. σημ. 74, 75, 76, 77, 78.
67. Γ.Α.Κ., Αντικ. Επιτρ., φ. 232.
68. Το έγγραφο πρωτοδημοσιεύτηκε από τον Σιδέρη Δημ. Σιδέρης, Παιανία..., σελ. 105. Σχετικά με την ανάγνωση του εγγράφου βλ. Κ. Πρίφτης, Γύρω..., σελ. 21, σημ. 5. Ο Χριστόδουλος, που επίσης αναφέρεται, είναι άγνωστος· ίσως είναι ο Σταμάτης Χριστόδουλος από Κερατέα, που υπηρέτησε ως μπουλουκτζής και έλαβε μέρος στις μάχες του Φαλήρου Ε.Β.Ε., Κ.227, φ. Χριστόδουλος Σταμάτης.
69. Νικ. Καρώρης, Ημερολόγιο..., σελ. 221.
70. Νικ. Καρώρης, Ημερολόγιο..., σελ. 221.
71. Νικ. Καρώρης, Ημερολόγιο..., σελ. 207.
72. Νικ. Καρώρης, Ημερολόγιο..., σελ. 72.
73. Νικ. Καρώρης, Ημερολόγιο..., σελ. 236.
74. Αρχεία της Νεωτέρας..., τόμ. Α', σελ. 94. Γ. Χατζησωτηρίου, Το 1821..., σελ. 145.
75. Αρχεία της Νεωτέρας..., τόμ. Α', σελ. 98.
76. Δ. Καμπούρογλου, Μνημεία..., τόμ. Γ', παρ. σελ. ιβ'. Γ. Χατζησωτηρίου, Το 1821..., σελ. 146.

77. Αρχεία της Νεωτέρας..., τόμ. Α', σελ. 101, Γ. Χατζησωτηρίου, Το 1821..., σελ. 147.
78. Αρχεία της Νεωτέρας..., τόμ. Α', σελ. 94. Φαίνεται πάντως ότι σε κάποιο ποσοστό το αρχικό σχέδιο εφαρμόσθηκε. Στο ημερολόγιο του Παναγή Πούλου διαβάζουμε: «21 'Απριλίου 1827... Σήμερα πλέον έγινεν ή απόφασις νά κινηθούν τό βράδυ. 'Ο Μακρυγιάννης στέλλει καί τόν 'Ιωσήφ μέ έκαστόν στά Μισόγεια.» Παν. Πούλος, Ημερολόγια Πολιορκίας Αθηνών, στα Απομνημονεύματα Αθηναίων Αγωνιστών..., σελ. 59.
79. Γ.Α.Κ., Υπ. Πολ., φ. 213. Βλ. σημ. 53.
80. Γ.Α.Κ., Αντικ. Επιτρ., φ. 232.
81. Γ.Α.Κ., Γεν. Φροντ., φ. 1.
82. Γ.Α.Κ., Γεν. Φροντ., φ. 1.
83. Χαρακτηριστικό είναι έγγραφο που βρίσκεται στο αρχείο του Παπα-Γιάννη Ηλία (Μαρκόπουλο).
84. Γ.Α.Κ., Γεν. Γραμ., φ. 192.
85. Α.Υ.Ε., φ. 9/1, 1830.
86. Α.Υ.Ε., φ. 9/1, 1830.
87. Ιω. Καποδίστριας, Επιστολαί, μτφ. Μ.Γ. Σχινά, τόμ. 4, Αθήναι 1843, σελ. 85.
88. Περισσότερα σχετικά με τη διαδικασία μεταβίβασης της γης βλ. Κ. Πρίφτης, Η γαιοκτησία στην Αττική: το πέρασμα από τους Τούρκους στους Έλληνες (Αναφορά στα Μεσόγεια), Συμβολή 22 (1985), σελ. 19-28.
89. Δ. Σουρμελής, Ιστορία..., 303-304. Επίσης Α.Υ.Ε., φ. 98/2γ, 1831.
90. Γ. Χατζησωτηρίου, Το 1821..., σελ. 45.

Summary

THE CONTRIBUTION OF THE MESSOGITES IN THE WAR OF INDEPENDENCE

This paper which is based on evidence supplied by historical data, is a review of the most important events which took place during the Greek War of Independence (1821-28).

The Messogites, that is the Arvanite population of the villages of SE Attica, under their leader John Dávaris, fought in many battles, which took place not only in Attica but also in other adjacent areas.

In the Messogea area itself, battles were not fought but its small and relative safe harbours were continuously used either by the Greek fighters or by the non-combatant greek population of Attica.

The Messogea area, together with the rest of Attica, Beotia and the island of Euboea, were finally liberated only by the 1830 London Treaty.

COSTAS N. PRIFTIS